

Vlasta Zajec

GLASOVI PROŠLOSTI*

Memoria: Nalazi iz kripke Katedrale sv. Terezije Avilske u Požegi

Prostorije Konzervatorskog odjela u Požegi
2.11.2007.-6.1.2008.

autorica: Marina Bender Maringer

autori postava: Marina Bender Maringer i
Boris Maringer

Doba oko Svih Svetih i Dušnog dana vrijeme je kolektivnog prisjećanja na umrle i brige o uređenju njihovih počivališta. Taj su trenutak u godini prikladno iskoristili i autori izložbe posvećene nalazima iz kripke Katedrale Sv. Terezije Avilske u Požegi otvorivši je upravo na Dušni dan. Nevelika obujmom i realizirana po strani od velikih i frekventnih kulturnih središta, izložba je mnogo važnija nego što se to u prvi mah naslućuje. Na dvije etaže prostorija Konzervatorskog odjela u Požegi izloženi su izabrani predmeti i prikazani rezultati trogodišnjeg istraživanja nalaza iz kripke katedrale, realizirana u organizaciji Zavoda. Istraživanje je započelo tri godine ranije, u jesen 2003., nakon što je u sklopu temeljite obnove katedrale skupina stručnjaka (Davorin Stepinac, Zoran Fumić, Marina Bender, Boris Maringer, Josip Devčić) prvi put nakon osamdeset godina ušla u kriptu. Njezin sadržaj, u kojem su osobitu pozornost privlačili šareno oslikani i ukrašeni ljesovi, procijenjen je kao vrijedan temeljitijeg istraživanja kojem se potom i pristupilo.

Očišćeni, "osvježeni" i dijelom restaurirani na izložbi su negdašnjim sjajem zablistali najsa-

čuvaniji i najzanimljiviji primjerci oslikanih i ukrasnim čavlicima dekoriranih ljesova, odjeće i obuće pokojnika te grobnih priloga poput krunica, raspela, vjenčića i medaljica. Posebnu pozornost u gornjoj etaži izložbenog prostora privlače tri restaurirane ženske haljine, osobito najstariji, izvanredno očuvani primjerek - svijetla brokatna haljina Ane Ljubić, preminule 1809. godine, koja se prema motivima reljefnih vitica na tkanini datira u razdoblje 1756.-1760. Donja, podrumaska etaža izložbenog prostora primjereno je posvećena izlaganju ljesova obojenih pretežno živim bojama na čijim poklopcima dominiraju naslikani veliki križevi. Njihove stranice prekrivaju natpisne i ornamentalne trake te pojedinačni religiozni i simbolički motivi među kojima se, uz križeve te Kristove i Marijine monograme, učestalošću ističe figuralni motiv lubanje s prekrivenim kostima. Prikazu ljesova najviše pozornosti i prostora posvećeno je i u katalogu, u kojem ih je autorica izložbe tipološki razdijelila i opisala, posvetivši se i sistematizaciji njihove dekoracije i natpisa. Slijedi mu razmjerno sažet prikaz koji se odnosi na "stanovnike" kripke, donoseći njihova imena i zani-

* Parafraza naslova poglavlja u katalogu izložbe: *Grobnice - glasovi prošlosti*.

manja. Uglavnom je riječ o imućnijim građanima koji su sebi i članovima svoje obitelji mogli priuštiti ukop u kriptu (saznajemo da je 1769. pristojba za pokapanje u kripti za odrasle iznosila 16 i 12 forinti, a za djecu 1 dukat). Prikaz je popraćen statističkim tablicama koje prikazuju ritam intenziteta ukopa (vrhunac su predstavljala razdoblja 1790.-1799. i 1810.-1819.), kao i pregled dobi pokopanih osoba - najveći broj čine djeca do 10 godina, čija je smrtnost najveća u prvoj godini života, dok odrasli najčešće umiru u šestom desetljeću života.

Marom i entuzijazmom stručnjaka raznih profila, predvođenih autoricom Marinom Bender Maringer, na izložbi je uskrsnuo zadivljujući svijet ne samo pogrebnih običaja već i brojnih aspekata svakodnevnoga života požeškog građanstva u razdoblju od 1760. do 1867. Iako su prikazani rezultati proučavanja brojnih i vrlo raznovrsnih aspekata te građe zbog rane faze istraživanja razumljivo skicozni, uočljiva je studioznost pristupa čime je zasnovan vrlo solidan temelj za buduća specijalistička istraživanja koja tu građu očekuju. Osim decentnog i promišljenog postava posebno valja istaći oblikovanje kataloga, koje potpisuje autorski dvojac Mario Aničić i Jele Dominis, čija suptilna i nadahnuta rješenja vrlo uspješno korespondiraju s izloženom građom i koncepcijom

Ptica - simbol duše, detalj oslika lijesa
Joze Čovića, t 17.7.1841.

izložbe. Spretno se i tankočutno prilagodivši temi, svojim su se oblikovanjem dojmljivo pridružili višeslojnoj interpretaciji te specifične građe. Uz povijesnoumjetničke (morfološke, tipološke i stilske) analize građe i skice za buduća povijesna, sociološka, antropološka i društva istraživanja, autori projekta svojim su pristupom uspješno i sugestivno ocrтали široku skalu njezina simboličkog i asocijativnog bogatstva, isprepletenost svjetla i tame, istraživačke i metafizičke dimenzije, makabrističkog i duhovnog. U toj se građi fascinantno prepleću velike i male teme, spoznaja o općem usudu ljudskog roda i nagovještaji mnogih neispričanih i zaboravljenih pojedinačnih pripovijesti. Skromnost i jednostavnost naivnih pučkih oslika, nevjeste forme i kitnjastim rukopisima ispisani natpisi s osobnim podacima i ponekom sentencijom (primjerice *Der Mensch denckt und Gott lenckt*) na grubo istesanim daskama lijesova daju tom materijalu neočekivano toplu i prisnu dimenziju. Lišeni distancije svojstvene umjetničkoj komunikaciji, oni djeluju snažno i neposredno, razoružavajućom prisnošću, bilo da je riječ o mističnoj pojavi rassetog Krista izbrisanih crta lica i nadrealno blješteće zlatne aureole ili nasmiješenoj šarenoj ptici kojom je simbolizirana pokojnikova duša.

Oslanjajući se na novija istraživanja arhitekture požeške katedrale u kojima je zamijećena zanimljiva podudarnost s dominikanskom crkvom u mađarskom Vácu (Katarina Horvat-Levaj), autori su svoje istraživanje proširili i u tom smjeru, što je rezultiralo vrijednim komparativnim spoznajama. U kripti crkve u Vácu, istraženoj 1994., pronađena je vrlo slična građa koja je danas prezentirana stalnim izložbenim postavom sugestivno nazvanim *Memento mori*. Kao tipološki srodan, autori su istakli i materijal iz

kripte bečke Michaelerkirche, prepoznajući navedene podudarnosti kao znak pripadnosti srednjoeuropskomu kulturnom krugu.

Proučavanje kriпти i posmrtnih ostataka nesumnjivo predstavlja velik istraživački izazov, no nerijetko izaziva i zazor povezan s iskonskim ljudskim strahom od smrti i umrlih. O tom strahu zorno svjedoči i drevni običaj vezivanja ruku i nogu pokojnika zamijećen i uvidom u posmrtnu ostatke u požeškoj kriпти.¹ Svjesni njezine specifičnosti, pa i kontroverznosti, autori nisu ustuknuli pred izazovom, već su motivirani konzervatorskom odgovornošću za primjerenu zaštitu i prezentaciju sačuvanih materijalnih ostataka građi pristupili s mnogo pije-teta i suosjećanja, a ona im je uzvratila bogatom elokventnošću. Nalazi iz požeške kriptide dragocjeno su svjedočanstvo o građanskoj prošlosti Požege u razdoblju od druge polovice 18. do druge polovice 19. stoljeća. Činjenicom da je riječ o jedinstvenom nalazu u hrvatskim okvirima građa nadilazi lokalnu važnost i nameće obvezu promišljena i primjerenog čuvanja i prezentacije, kao i daljnjeg istraživanja. Podsjetimo da je u istom kraju, svega dvadesetak kilometara sjeverozapadno od Požege, u crkvi Sv. Mihovila u Stražemanu sačuvano još jedno vrijedno svjedočanstvo kulture smrti i komemoracije umrlih: nadgrobni spomenik obitelji Ivana Jankovića Daruvarskog, klasicistički rad izrazite likovne i sim-

boličke vrijednosti, realiziran 1811., u doba kada nastaju i neki od najzanimljivijih nalaza iz kriptide. Ambicijama i kakvoćom neusporediv sa skromnom posmrtnom opremom požeškog građanstva, plemićki spomenik s njom ipak dijeli osnovnu temu smrti i prolaznosti, predstavljajući i vrijedan komparativni materijal za kulturološke, sociološke, medicinsko-povijesne i druge analize te građe. U rasponu od visoke plemićke do skromne građanske kulture, stražemanski spomenik i nalazi iz požeške kriptide predstavljaju jednako dragocjena svjedočanstva kulturne prošlosti Požeštine, posebice razdoblja prvih desetljeća 19. stoljeća obilježena duhom bidermajera.

Nedavna temeljita obnova obiju kriptide požeške katedrale, od kojih je manja, nekoć posvećena ukopu klera, postala mjesto za ukop biskupa, dok je većoj namijenjena liturgijska funkcija, istakla je problem prikladna smještaja nalaza. Pridružujući se mišljenju konzervatora i autora izložbe, smatramo da najprirodnije i najprimjerenije mjesto za trajnu pohranu i prezentaciju te izvanredne građe predstavlja prostor u kojem je ona izvorno bila i smještena, točnije prostrana veća kripta požeške katedrale. Novoj liturgijskoj namjeni kriptide sadržaj tako snažna simboličkog potencijala bit će dragocjena i prikladna nadopuna.

¹ Za interpretaciju vezivanja ekstremiteta pokojnika u svrhu onemogućavanja njegova eventualna zlonamjerna djelovanja usp. primjerice ERWIN PANOFSKY, *Tomb Sculpture*, New York, 1992., 9.